Co v létě přečetli autoři revue *Kontexty*

Rubriku NAŠI AUTOŘI ČTOU založila před lety redaktorka *Kontextů* Lenka Váchová (1969–2025), která po nás vždy po skončení léta chtěla, abychom napsali esej o nějaké knize, kterou jsme přes prázdniny přečetli. Lenka nás bohužel loni opustila, ale rubrika zůstala – i jako vzpomínka na naši milou kolegyni a její dlouholetou práci pro Kontexty.

Dva životy

Stanislav Balík

Přes léto se snažím přečíst leccos z toho, co se mi nahromadilo přes rok na nočním stolku – jde o mix knih teologických, historických, politologických, beletrii… Mám rád osvědčené autory a témata, neumím spolehlivě říct, co bývá impulsem, abych se pustil do nových vod a vyzkoušel třeba zcela nového autora. Někdy to snad je opakovaně pozitivní recenze v některém z časopisů, jindy doporučení přátel. Jen výjimečně sáhnu po něčem zcela novém v knihkupectví. To se mi ale letos před létem stalo: když jsem poněkolikáté prošel kolem paperbackových titulů na léto od nakladatelství Host, sáhl jsem, vlastně nevím proč, po Arenzových *Dvou životech*. Bylo to kvůli lákavé obálce? Nebo kvůli slíbenému tématu venkova a zemědělství? Nevím. Každopádně nelituji.

Jen málokdy se mi stane, že při čtení knížky doslova cítím vůni krajiny či chléva, mhouřím oči při scénách s bodavým letním sluncem, kochám se barvami podzimních lesů, potím se horkem či se třesu zimou, zabolí mě rána uštědřená jednomu z hrdinů nebo soucítím s hlavními postavami. Arenzův příběh ale takto napsán je – a to ještě nedokážu říct, čím, jakými výrazovými prostředky toho autor docílil. Kdybych to věděl, začnu tak psát také.

Příběh je situován do prostředí jihoněmecké vesnice na začátku sedmdesátých let 20. století. Osciluje mezi dvěma odlišnými typy rodin – klasické selské, byť už s traktory a další technikou, a „farářské“ protestantského pastora. Jedna je rodinou možná ne už tvrdé, ale přece jen neustálé fyzické práce, druhá pak intelektuálská, venkovu (byť tam už desetiletí žijící) v zásadě odcizená či jím dokonce pohrdající. Těžiště ovšem leží v rodině zemědělské. Často jsem při čtení přemýšlel, jak by vypadal český a moravský venkov nebýt bolševické kolektivizace – takto? Nejužší, jen tříčlenná, rodina stačí s pomocí techniky v zásadě na vše, byť hospodaří po staru. Představitelka nové generace se vrací po tříletém učení švadlenou ve městě zpátky na statek, po kterém se jí stýskalo. Nevadí jí práce, žije krajinou. V české poválečné ani



Ewald Arenz: *Dva životy*, Host, Brno 2025, 360 s.

současné literatuře, a dost možná ani v tehdejší skutečnosti se s podobnými postoji nesetkáváme. Návrat domů, neřkuli do zemědělské práce na venkov u nás bývá či dosud je spíše projevem životního krachu, zklamání, či nedostatku odvahy a imaginace, příp. idealistického vzepětí, nikoli vědomým konzervativním rozhodnutím.

Láska, odmítání venkovské pospolitosti, předčasná smrt, návrat z města i odchod do něj – to vše tady najdete. Naopak zcela schází politika – poválečné účtování s německou minulostí, feminismus, moderní společenské proudy. Setkáme se ale se složitými a nejednoznačnými životními a morálními rozhodnutími. Co je dobře a co je špatně? Při tom všem příběh krásně plyne a je uvěřitelný.

Původně jsem chtěl tento příspěvek psát o Šiškinově novince *Mír nebo válka. Rusko a Západ*. Když jsem ale na dovolené během dvou dní prožil příběh Roberty, Gertrud, Wilhelma a obou rodin, pochopil jsem, že pro rubriku „Letní čtení“ nemám pro letošek vhodnějšího adepta. ■

Sókratés jako rejnok

Jiří Hanuš

Před letošními prázdninami jsem naznal, že už jsem dost starý na to, abych se pustil do Platóna, kterého jsem až dosud trestuhodně přehlížel. Bylo to asi způsobeno tím, že jsem si ho zařadil do jakési podivné kategorie odpíračů rodiny a soukromého vlastnictví, což jsou dvě hodnoty, z nichž do značné míry žiju. Také jsem mu vyčítal, že neměl rád Homéra a poezii. Ale vzpomněl jsem si na svého starého učitele z fakulty, profesora moderní české literatury Milana Suchomela, kterého jsem před pár lety (v jeho takřka devadesáti letech) potkal na fakultní chodbě, jak kráčí do výuky s Platónem v podpaždí. Tak jsem si řekl, že půjdu v učitelových stopách.

Půjčil jsem si tedy *Obranu Sókrata* (říkal jsem si, že to bude nejjednodušší, i vzhledem k tomu, že už jsem do toho nakukoval v mládí) a doplnil jsem to *Euthyfrónem* a *Kritónem*, protože mi to takto nabídlo Oikúmené a u tohoto nakladatelství jsem si celkem jist, že ví, proč to dělá. Je to starý překlad Františka Novotného i s jeho věcnými úvody, které mi trochu pomohly. Stejně se mi to překousávalo těžce, zvláště *Euthyfrón*. Pak jsem ale náhodou zjistil, že Academia vydala i nahrávku pod názvem *Sokratova obhajoba* v podání Jaroslava Duška. A to mi opravdu pomohlo! Duška jsem považoval za podivínského ezoterika, ale nahrávka se mu vskutku povedla. Asi k tomu pomohla okolnost, že si Petr Šourek vybral překlad Jaroslava Ludvíkovského, který je evidentně k hereckému podání vhodnější než



Platón: ***Obrana Sókrata***, Oikúmené, Praha 1994

překlad Novotného. Nejvíc mi ale pomohlo, že je k Duškovu zdařilému provedení *Obrany* přičleněn rozhovor s akademikem Filipem Karfíkem, který vysvětluje historické okolnosti vzniku textu i různé další souvislosti. To mi otevřelo oči a uvědomil jsem si, že to, co potřebuji k jakémukoli filozofickému dílu, je právě něco takového. Rozumová ochablost mi zjevně nedovoluje číst filozofické texty přímo, potřebuji uvaděče. Filip Karfík je v tomto smyslu skvělý. Klidný, trpělivý, snaží se vybrat podstatné.

Dozvěděl jsem se například, že Sókrata soudilo 501 mužů a že pro jeho odsouzení byla sice většina, ale přes dvě stě občanů bylo také proti. Že byl odsouzen vlastně legálně, že to nebyl žádný politický monstrproces. A že by se opravdu našly i některé důvody pro (i když Platón by byl zásadně proti): totiž že byl Sókratés opravdu takový obtížný hmyz, takový ovád, ke kterému se ostatně sám přirovnává. Karfík používá ještě pěknější výraz, totiž rejnok. Tedy někdo, kdo si nedá pokoje, obchází slušné lidi a vysvětluje jim, že vlastně nevědí úplně přesně, co dělají, že o věcech nepřemýšlejí, nebo pokud ano, tak nedůsledně či vágně. Kdo provokuje, dává duším elektrošoky. Komentátor to výstižně srovnal s nějakým dnešním poučeným novinářem, který chce od politika, aby mu vysvětlil, jak to či ono jednání vlastně myslel.

Uvedení do problému mi pomohlo k tomu, abych se vrátil k Novotného překladu a zápolil dále s textem. Přemýšlel jsem hlavně o tom, s čím mám u Sókrata, tedy vlastně Platóna největší problém. Přišel jsem na dvě oblasti. První je dojem, že mu stačí vědění o dobru, správné názory na svět a na člověka. Jak si to vysvětluji, asi byl přesvědčen, že je nemožné, aby člověk nekonal dobro, když je zná. To zní mým uším, přitesávaným pravidelnými nedělními kázáními, trochu problematicky. Znám plno lidí, včetně sebe, kteří sice dobro znají, ale nekonají je. Tak si možná naivně myslím, že odvolávat se na staré Řeky a staré křesťany jedním dechem bude asi nesprávné. I když nevím – asi by bylo pěkné, kdyby si to vyříkali Sókratés se svatým Pavlem. Já bych u toho rád byl, ale pokorně bych mlčel a poslouchal. Vzal bych s sebou Karfíka, ten by mi to průběžně překládal a vysvětloval.

A za druhé mám problém s tím názorem, že je lepší raději podstoupit smrt než utéct, jak to Sókratovi navrhuje Kritón. Chápu ty důvody, to ano. Ale nepřijdou mi tak silné. Sókratés tím chtěl vyjádřit, že je třeba ctít zákony a tím i obec, která si je stanovila. Cožpak to ale vždycky znamená, že i legální proces musí být vždy spravedlivý a že je možné odmítnout jedno rozhodnutí a jinak brát vše ostatní vážně? Filip Karfík mi to vysvětlil pěkně. Sókratés nebyl jen ten, který věděl, že nic neví. Naopak, některé skutečnosti věděl a poznal až moc dobře. Například v tomto případě se zjevně

rozhodl, že větší hodnotu má to, když bude trpět i nespravedlnost vůči sobě samému, než utéct před obcí a jejími zákony. Kdybych patřil v té době k nějakému sókratovskému okruhu, asi bych šel s Kritónem do vězení přesvědčit Mistra, že by měl strávit podzim života ve vyhnanství. Pořád se mi do té antiky plete moderní chápání exilu: je možné utéct, když hrozí vězení, ba smrt za nespravedlivé odsouzení. Je ale jasné, že srovnání starých Athén a jejich (radikální) demokracie s totalitními režimy pokulhává na obě nohy. Na druhé straně se mi líbí, jak nebojácně Sókratés mluví o smrti, i když je to na můj vkus příliš racionální.

Je docela zajímavé, že celá evropská kultura je založená na dvou soudních procesech, Sókratově a Ježíšově. Sókratés se alespoň podle Platóna důstojně i ironicky hájil (ta ironie je bezesporu skvělá, například když Sókratés navrhuje, aby ho místo smrti živili na státní útraty za jeho službu obci!), jeho proces byl ale legální. U Ježíše vlastně moc nevíme. Dělal ještě větší rozruch, byl to vlastně podobný ovád nebo rejnok jako Sókratés, navíc s jakými božskými nároky. Když si člověk čte některé otázky či odpovědi farizeům, neubrání se dojmu, že je také pěkně dopaloval. Při svém soudu vlastně ale víceméně mlčel, až na pár poznámek o svém poslání Pilátovi a pár konkrétních poznámek židovským hlavounům. Jeden alespoň zemřel jaksi důstojně, totiž podáním jedu, druhý jako největší ubožák na kříži. Když se uvažuje o evropské kultuře a jejích základech, tak jsou to tyto. Žáci vyprávějí, jak nespravedlivě zemřeli jejich učitelé. Asi začnu hledat v sylabech dnešních univerzitních kulturních a kulturologických kurzů, kde se o tom píše. ■

Výpravy na Východ

Petr Fiala

Občas se stane, že si vás kniha tak nějak sama „najde“. U mě to bylo v případě knihy Fitzroye Macleana *Výpravy na Východ*. Doporučil mi ji architekt Petr Pelčák, ostatně také jeden z pravidelných přispěvatelů *Kontextů*, a když zjistil, že ji neznám, obratem mi jeden výtisk začátkem letošního roku doručil až domů. Těšil jsem se, až se do více než 400 stran hutného textu budu moci začíst, a letošní dovolená mi k tomu poskytla příležitost.

Výpravy na Východ jsou fascinující četbou. Chvílemi zapomenete, že jde o paměti, a nikoli o dobrodružný román. Fitzroy Maclean přitom nepíše tak, že by ze sebe dělal hrdinu. Naopak. O mimořádných situacích, nebezpečí a politických zvratech vypráví s klidem, odstupem a často i s humorem. Právě tato neokázalost svým způsobem zvyšuje sílu vyprávění. Musíte si sami domyslet, kolik nebezpečí a autorovy odvahy jednotlivé události přinášely. *Eastern Approaches*, poprvé vydané roku 1949, jsou současně cestopisem, válečnými memoáry, historicko-politickou analýzou, a především svědectvím o pozoruhodném životě v obtížné době.

Maclean vstoupil po studiích do britské diplomatické služby a roku 1937 se nechal z Paříže přeložit do Moskvy. V Sovětském svazu v té době vrcholil stalinský teror a Maclean patřil k několika západním diplomatům, kteří mohli jeho důsledky sledovat zblízka. V roce 1938 byl přítomen i procesu s Nikolajem Bucharinem a dalšími

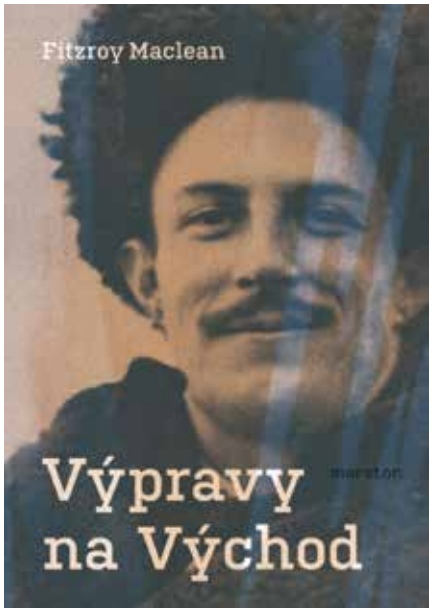

Fitzroy Maclean: *Výpravy na Východ*, Maraton, Praha 2023

představiteli původních bolševiků. Jeho postřehy např. o důvodech přiznávání „viny" v těchto politických procesech znovu naplno ukazují děsivou sílu totalitní ideologie. Maclean současně podnikal cesty, které byly pro cizince (i když byl diplomat) téměř nemožné: přes Kavkaz a Kaspické moře do sovětské Střední Asie, do Taškentu, Samarkandu a Buchary, později až do oblastí u afghánské hranice. Nešlo přitom jen o touhu po exotice a dobrodružství. Maclean chtěl vidět svět, který sovětská moc před zahraničními pozorovateli pečlivě skrývala.

Válka jeho život změnila. Maclean měl v úmyslu vstoupit do armády a bojovat za svou vlast, ale nechtěli ho uvolnit z diplomatické služby. Našel tedy řešení, které o jeho povaze vypovídá možná víc než dlouhý životopis. Zjistil, že diplomat musí ze služby odejít, pokud vstoupí do politiky. Kandidoval proto do Dolní sněmovny za konzervativce v Lancasteru, roku 1941 byl zvolen poslancem a tím se definitivně zbavil závazků vůči ministerstvu zahraničí. Do armády nastoupil jako vojín; stal se potom jedním z pouhých dvou britských vojáků, kteří během války postoupili z nejnižší pozice až do hodnosti brigadýra.

Po výcviku se dostal na Blízký východ a poté k Davidu Stirlingovi, charismatickému a nekonvenčnímu skotskému důstojníkovi, který založil Special Air Service a prosadil nový typ malých, vysoce pohyblivých jednotek operujících hluboko v nepřátelském týlu. V severní Africe se Maclean účastnil přesně toho typu války, pro který byly SAS vytvořeny: malé skupiny pronikaly hluboko za německé a italské linie, útočily na letiště, přístavy a zásobovací zařízení a znovu mizely v poušti. Maclean se několikrát podílel na útocích v prostoru Benghází; při jedné akci se dokonce vydával za italského důstojníka a italsky káral stráže za nedostatečnou ostražitost. Tyto operace byly velmi důležité. V době, kdy se rozhodovalo o osudu severoafrického bojiště, měly narušovat týl Osy, její komunikace a zásobování. V Íránu potom vedl Maclean mimo jiné operaci proti proněmeckému generálu Fazlolláhu Záhedímu.

Po zkušenostech ze severní Afriky a Persie si jej Churchill vybral pro mnohem komplikovanější úkol. V září 1943 seskočil padákem do okupované Jugoslávie jako šéf britské vojenské mise u Josipa Broze Tita. Jeho zadání bylo zjistit, kdo skutečně vede nejúčinnější boj proti Němcům, a doporučit, komu má Británie pomáhat. Maclean dospěl k závěru, že hlavní tíhu bojů nesou Titovi partyzáni, a jeho zprávy významně přispěly k rozhodnutí Londýna soustředit podporu právě na ně. Tím ale jeho aktivita nekončila. Maclean s partyzány žil a přesouval se v terénu, který byl z velké části ovládán Němci, sdílel

s nimi jejich ústupy i boje a současně vytvářel jejich propojení se spojenci. Jedním z jeho klíčových úkolů bylo zajistit pravidelný přísun zbraní, munice, radiového vybavení, léků a dalšího materiálu. Britská mise se postupně stala pro zásobování partyzánské armády klíčovou. Maclean pomáhal koordinovat letecké dodávky i další spojeneckou podporu, podílel se na využití strategicky důležitého ostrova Vis jako základny pro podporu partyzánů a pohyboval se mezi Titovým štábem a britským velením. V říjnu 1944 přijel do právě osvobozovaného Bělehradu a byl svědkem závěru bojů, v nichž Titovi partyzáni společně s Rudou armádou vytlačili německé síly z jugoslávské metropole.

Fitzroy Maclean byl představitelem určitého britského typu, který dnes působí téměř exoticky: vzdělání, služba státu, fyzická odolnost a mimořádná odvaha, schopnost pohybovat se v cizích kulturách, rozhodnost a zároveň značný odstup od sebe sama, přesvědčení, že když je potřeba, je jeho povinností něco dělat a pokud možno o tom příliš nemluvit.

Po válce se Maclean vrátil do politiky. Více než třicet let byl konzervativním poslancem a v letech 1954 až 1957 zastával vládní funkci na ministerstvu obrany. Dál cestoval a psal až do vysokého věku a zůstával znalcem Sovětského svazu a Jugoslávie; na Balkán se ostatně opakovaně vracel.

Není překvapivé, že bývá uváděn jako jeden z předobrazů Flemingova Jamese Bonda. Důvodů pro to by bylo dost: tajné a speciální mise, znalost jazyků a cizích zemí, odvaha, schopnost improvizovat a pohybovat se v prostředí, kde běžná pravidla přestávají platit. Podstatný rozdíl tu však je: Bond je literární postava, Maclean takový život skutečně vedl.

Výpravy na Východ nejsou jen knihou o zmizelém světě britské diplomacie, o válce a událostech v polovině minulého století a mimořádným dobrodružným vyprávěním. Jsou také svědectvím o určitém vztahu ke světu. Život sira Fitzroye Macleana dnes působí téměř neuvěřitelně nejen kvůli tomu, co všechno zažil. Možná ještě víc kvůli samozřejmosti, s níž přijímal představu, že vzdělání, schopnosti a postavení nejsou pouze výhodou, ale také závazkem – a že někdy je prostě potřeba jednat bez ohledu na osobní riziko. ■

Hodina predátorů

František Mikš

Z nedávné četby mě zaujala útlá knížka italsko-švýcarského politologa a spisovatele Giuliana da Empoli *Hodina predátorů*, jejíž český překlad letos vydalo nakladatelství Bourdon. Autor u nás není úplně neznámý díky svému románovému debutu *Mág z Kremlu*, vydanému francouzsky v roce 2022 v nakladatelství Gallimard a o rok později pak v českém překladu, rovněž v Bourdonu. Ve Francii se román stal bestsellerem – prodalo se ho přes 320 000 výtisků – a získal Velkou cenu Francouzské akademie. Podle knihy vznikl i stejnojmenný film s Paulem Danem v roli fiktivního kremelského stratéga Vadima Baranova a Judem Lawem jako Vladimirem Putinem, který letos vstoupil také do českých kin.

Román je zajímavý především tím, že není pouhým politickým thrillerem či příběhem o Putinovi, ale i přesvědčivou literární analýzou toho, jak dnes v Rusku funguje moc. Da Empoli mimo jiné ukazuje, že moderní autoritářství nestojí pouze na násilí a strachu jako dříve, ale sofistikovaněji pracuje s emocemi a chaosem, jejichž prostřednictvím manipuluje s veřejným míněním. A především: už nejde jen o to lidem vnutit jednu oficiální pravdu, ale mnohem účinnější je zaplavit veřejný prostor množstvím protichůdných „pravd", až lidé přestanou věřit, že nějaká pravda vůbec existuje. Politik se tak mění v „režiséra emocí společnosti", který politiku dokáže proměnit v permanentní inscenaci a manipulaci s realitou.

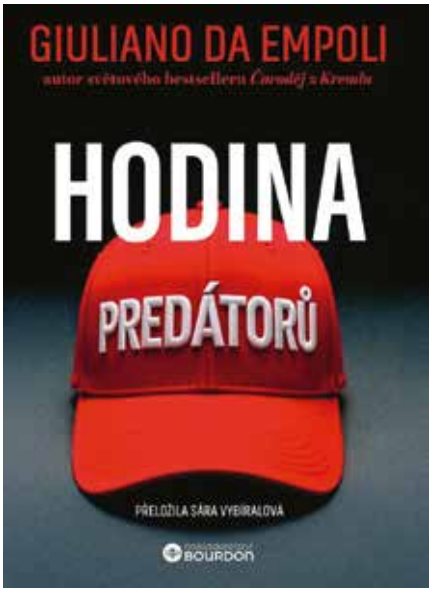

Giuliano Da Empoli: *Hodina predátorů*, Bourdon, Praha 2026, 144 s.

Mág z Kremlu nebyl první knihou, v níž se da Empoli zabýval zákulisím nové politiky. Už ve svém politickém eseji *Inženýři chaosu* (2019) popsal svět spin doctorů, datových analytiků a politických technologů, kteří se naučili využívat sociální sítě, hněv a polarizaci jako nástroje politického boje. Právě při práci na této knize objevil Vladislava Surkova, Putinova obávaného spin doctora a jednoho z hlavních architektů jeho politického systému, jenž se později stal předobrazem Vadima Baranova v jeho románovém bestselleru.

V *Hodině predátorů* přechází da Empoli od líčení toho, jak funguje moc v jednom konkrétním režimu, zpět k obecnější diagnóze dnešní světové politiky. Jedním z jeho stěžejních postřehů je, že se mění směr, jímž se šíří „politické inovace". Dříve přicházely nové ideje a metody komunikace většinou ze západních center světové moci, odkud se rozšířily na periferii. Dnes je situace jiná: některé nové způsoby propagandy, manipulace a politické mobilizace mohou být nejprve vyzkoušeny někde na periferii a teprve potom přeneseny do Spojených států či Evropy. To, co se ještě před několika desetiletími mohlo jevit jako specifikum autoritářských či politicky nestabilních zemí, se tak může stát součástí politického provozu západních demokracií. Práce s emocemi, strachem, překvapením a destabilizací se stává jednou z možných podob politiky 21. století.

Hodina predátorů je zvláštní kniha, jež i přes svou fragmentárnost drží kupodivu pohromadě. Nejde o souvislou politologickou studii, spíše o rozsáhlejší volně komponovaný esej. Da Empoli skládá svou diagnózu současnosti z krátkých scén, osobních vzpomínek, historických paralel a portrétů lidí, kteří podle něj zosobňují novou podobu moci. Pohybuje se přitom mezi New Yorkem, Paříží, Berlínem, Rijádem, Florencií či Montrealem, mezi jednáními světových politiků, technologickými konferencemi a vlastními zkušenostmi politického poradce (v letech 2014

až 2016 pracoval pro italského premiéra Mattea Renziho). Přináší rovněž překvapivé historické paralely a místy až provokativní srovnání. Jednotlivé obrazy pak spojuje pouze základní teze: éra relativně předvídatelného liberálního řádu končí, nastává „hodina predátorů".

„Predátor" je podle da Empoliho nový typ politického vůdce, který se necítí být svázán zavedenými pravidly a institucemi a svou výhodu získává právě tím, že je ochoten dělat to, co se jeho protivníci neodváží. Jako historický předobraz tohoto typu politického vůdce uvádí Cesara Borgiu, renesančního vládce, jemuž Machiavelli věnoval značnou pozornost ve svém slavném *Vladaři*. Borgia nepostupoval opatrně – jeho předností byla rychlost, překvapení, brutalita, ochota využívat morálně sporných prostředků a porušovat pravidla. Současní „borgiové", jak je da Empoli nazývá, jednají podobně. Jejich síla spočívá v tom, že dělají věci, které jejich protivníci považují za nemožné, nepřijatelné nebo příliš riskantní. Zatímco instituce diskutují, zvažují důsledky a hledají konsenzus, predátor jedná – a vytváří tím novou skutečnost, na niž ostatní už pouze reagují.

Starý svět byl založen na pomalém rozhodování, institucích, expertech, procedurách a kompromisu. V devadesátých letech se zdálo, že právě tento model definitivně zvítězil. Politiku měli spravovat kompetentní technokraté pravého či levého středu a ekonomické elity se pohybovaly v rámci toho, co da Empoli nazývá „davoským konsenzem". Globalizace, tržní ekonomika a liberální demokracie měly tvořit samozřejmý rámec, v němž se povedou spory už jen o jednotlivosti. Tento svět se však rozpadá a na jeho místo nastupují lidé, kteří nemají zájem stávající systém dobře spravovat, ale naopak jej chtějí rozrušit. Moc postupně přechází od těch, kdo respektují procedury a snaží se udržovat systém v rovnováze, k těm, kdo jsou rychlejší, bezohlednější a ochotnější riskovat. Chaos pro ně není nebezpečím, nýbrž příležitostí. Nejviditelnějším příkladem může být americký prezident Donald Trump, jehož politickou metodou je permanentní konflikt, překvapení, chaos a narušování dosavadních jistot – tedy přesně ty postupy, které da Empoli považuje za charakteristický způsob jednání dnešních „predátorů".

Trump podle da Empoliho představuje člověka mimořádně dobře přizpůsobeného současné době. Jednou z jeho vlastností, na niž si jeho poradci šeptem stěžují, je to, že nikdy nečte. Nečte knihy, které podle něj nejspíš patří už do muzea, nečte ani noviny, které tam za nimi míří, ale to není ten hlavní problém. Jeho poradce trápí, že Trump nečte ani jednostránkové nebo půlstránkové souhrny nejdůležitějších bodů, které mu dají, když se má připravit na nějaký rozhovor. „Psaným poznámkám nevěnuje ani pohled. Stránce, půlstránce, ani jedinému řádku. Funguje jen ve sféře mluveného slova. Což představuje pořádnou výzvu pro každého, kdo se mu snaží předat jakékoli strukturované informace." (s. 68)

Jenže právě to, co by se mohlo zdát Trumpovým zásadním handicapem, se v dnešní politice může měnit v jeho přednost. Informace nutí člověka zvažovat okolnosti, pochybovat a domýšlet důsledky, zatímco Trumpovým živlem je okamžitá akce. V chaotickém prostředí, kde rychlost a schopnost překvapit vítězí nad rozvahou a důkladnou přípravou, může být přílišná informovanost dokonce na obtíž. Důležitější je rozhodnout se rychle, strhnout na sebe pozornost a zaskočit protivníka. Trump je podle da Empoliho v podstatě jen dalším dokladem jedné z neměnných

pravd politiky, jíž si může všimnout každý: mezi inteligencí a schopností politicky uspět neexistuje žádná přímá souvislost. Svět je plný velmi inteligentních a vzdělaných lidí, odborníků, politologů a expertů, kteří ve svých oborech velmi vynikali a dosáhli mimořádných úspěchů, ale utrpěli ponižující porážku, když se je pokusili zopakovat na politickém kolbišti. A na druhou stranu může „funkční analfabet jako Trump dosáhnout jisté geniality ve své schopnosti rezonovat s duchem doby". (s. 69) Možná že právě tady můžeme hledat vysvětlení zdánlivého paradoxu, že se v české kotlině, pověstné svou láskou ke knihám a kultuře, mohl tak dobře uchytit jiný „funkční analfabet" a mistr chaosu Andrej Babiš, jehož „slovní průjmy" nemají často hlavu ani patu a kulturní rozhled, jak se opakovaně ukázalo, by stěží obstál i ve srovnání se znalostmi průměrného školáka.

Proč se těmto lidským typům dnes tak daří? Odpovědí je nepřekvapivě proměna veřejného prostoru pod vlivem sociálních sítí a digitálních platforem. Da Empoli ji názorně ukazuje na příběhu společnosti Cambridge Analytica, která přenesla metody informační války a psychologického ovlivňování do volebních kampaní západních demokracií. Její někdejší šéf Alexander Nix, jehož přednášku da Empoli vyslechl během jedné ze svých cest, se tehdy pochlubil novou pracovní metodou, jejíž princip demonstroval na zdánlivě banálním příkladu: jak přimět návštěvníky kina, aby si kupovali více Coca-Coly:

> Povím vám, co se stane, pokud oslovíte tradiční reklamku… Řeknou vám: musíte mít hodně prodejních míst, ke vstupu dejte plakát, ke kase siluetu sexbomby v plavkách, jak pije kolu, před začátkem filmu tam frkněte reklamu. Samé zbytečnosti, díky kterým neprodáte ani o plechovku víc – zato podpoříte celou parazitní ekonomiku, redaktory, fotografy, tvůrce videí, kreativní ředitele… My takhle nepracujeme. Kola nás nezajímá. Zajímá nás divák. A víte, proč si divák koupí kolu? Ne proto, že je to cool, ne proto, že ji pijou modelky, nebo kvůli čtyřicetivteřinový reklamě, která stála víc než hollywoodskej film. Divák si tu kolu koupí, protože má žízeň. Takže víte, co se musí udělat? Zvýšit teplotu v kinosálech. A to my děláme. Zvyšujem teplotu. Aby lidi měli žízeň. Jednoduchý, ne? (s. 82–83)

Digitální platformy, na nichž se odehrává stále větší část našeho veřejného života, se řídí totožným principem: zatopit pod kotlem a posílit tak angažovanost. Princip zůstává stejný všude. Tři jednoduché operace: 1/ identifikovat palčivá témata, vše, co rozděluje společnost; 2/ na obou frontách posilovat ty nejkrajnější pozice a postavit je proti sobě; 3/ tento střet promítnout na celou veřejnost, aby atmosféra co nejvíc zhoustla. (s. 83) Využívání předsudků, lží a dezinformací bylo pochopitelně součástí politického boje odjakživa, digitální technologie však jejich dosah, rychlost a možnost přesného zacílení znásobily způsobem, který byl dříve stěží představitelný. A kdo jiný může z těchto možností těžit více než ti, kteří mají „kachní žaludek", ničeho se neštítí a zároveň disponují dostatkem peněz? Není jistě náhoda, že vzestup politických predátorů, jako jsou Donald Trump a u nás Andrej Babiš, se časově kryje s postupným přesunem politického střetu a volebních kampaní na sociální sítě. Politický boj se přenesl do prostředí, které odměňuje

konflikt, vyhrocené postoje, jednoduchá sdělení, očerňování politických soupeřů a schopnost voličům bezostyšně lhát.

Sociální sítě nevytvářejí společnou veřejnou debatu, ale množství paralelních světů. Algoritmy každému předkládají takovou verzi světa, která odpovídá jeho předchozím postojům, strachům a přáním. Výsledkem není pouze polarizace. Mění se samotný vztah člověka ke skutečnosti: stále častěji vidíme jen to, čemu už předem věříme. Predátorům a radikálům se v takovém prostředí daří, mnohem méně doma se v něm cítí politik starého střihu, který ještě věří v nějakou společně sdílenou zkušenost, slušnost, racionální argumentaci a možnost přesvědčit druhou stranu.

Da Empoli pochopitelně v knize nešetří ani liberální a progresivní prostředí. V jedné pikantní pasáži popisuje setkání lidí spojených s Obamovou nadací a zabývá se radikální podobou politiky identity a woke kultury. Podobné excesy podle něj poskytují populistickým „borgiům" ideální materiál. Čím absurdněji působí některé projevy progresivního aktivismu na běžného člověka, tím snáze je mohou jejich protivníci využívat jako důkaz, že celý liberální systém ztratil kontakt s realitou. Vzestup populistických predátorů není rozhodně jen výsledkem jejich vlastní obratnosti; umožnily jej také chyby a slepota jejich protivníků.

Posledním a neméně znepokojivým tématem knihy je umělá inteligence. Da Empoli si klade otázku, zda se skutečnými predátory budoucnosti nakonec nestanou nikoli politici, ale ti, kdo ovládají technologie a algoritmy, na nichž bude záviset stále větší část lidského života. Nejde přitom jen o možnost, že umělá inteligence nahradí některá zaměstnání, ale že bude stále více řídit naše životy. A zda vůbec ještě někdo dokáže technologický vývoj kontrolovat. „Inženýři ze Silicon Valley už dávno přestali programovat počítače a stali se programátory lidského chování. Od chvíle, kdy jsme se rozhodli udělat ze sítí globální rozhraní, jemuž svěřujeme svůj vztah k realitě, jsme se jim vydali na milost a nemilost – jim i všem ostatním, spin doctorům a influencerům, kteří mají zájem na tom, aby se společenské klima přihřívalo." (s. 84)

Da Empoli používá pro umělou inteligenci metaforu Kafkova *Zámku*, který postupně obsazuje další a další patra společnosti. Algoritmy nejprve řídí práci těch nejníže postavených, později však začnou rozhodovat také o činnosti úředníků, lékařů, právníků či manažerů a jen velmi těžko je půjde změnit či obejít. Člověk se tak ocitne nahý před neproniknutelným anonymním systémem, vůči jehož rozhodnutím není často odvolání, protože není kam. Částečně už se to děje, jak da Empoli ukazuje na příkladu starosty malého francouzského města Lieusaint poblíž Paříže, který se pustil do nerovného boje s navigační aplikací Waze, jejíž algoritmy začaly ve špičkách dopravu masivně směrovat přes město, kolem školek a jeslí, protože tuto trasu vyhodnotily jako rychlejší. Starostův dlouhý a marný boj s anonymním systémem, jemuž autor věnuje strhující závěrečnou kapitolu, v lecčems skutečně připomíná situaci Kafkova zeměměřiče K. ze *Zámku*, který se marně snaží proniknout k instanci, která rozhoduje o jeho životě, a přimět ji, aby s ním jednala.

Svou knihu začíná da Empoli provokativním historickým obrazem, který poskytuje metaforu pro celé vyprávění: setkáním aztéckého vládce Moctezumy s Hernánem Cortésem. Když se objevilo několik stovek španělských dobrodruhů,

Aztékové měli dost sil, aby je porazili. Místo toho však zaváhali. Nedokázali pochopit, s kým mají tu čest, podle jakých pravidel příchozí jednají a čeho jsou schopni. Moctezuma se pokoušel novou situaci zvládnout prostředky svého starého světa – diplomacií, rituály a dary. Jenže Cortés žádná z jeho pravidel respektovat nehodlal. Da Empoli se stylizuje do role jakéhosi současného aztéckého písaře, který zaznamenává chvíli, kdy jeden svět mizí a jiný se dere na jeho místo. Jeho otázka zní: nejsme dnes v podobné situaci jako Moctezuma? Nejsme svědky nástupu lidí a technologií, jejichž logiku tradiční demokratické instituce stále ještě nedokážou pochopit? Technologičtí conquistadoři vstoupili do našeho světa a my jsme jim, podobně jako Aztékové, otevřeli brány. Svěřili jsme jim své informace, vztahy, preference, politické názory i každodenní návyky, aniž jsme přesně věděli, jak velkou moc jim tím dáváme. Staré politické instituce přitom reagují pomalu, protože byly vytvořeny pro zcela jiný svět a jiný typ moci.

Někdo možná namítne, že da Empoli vlastně neříká nic tak překvapivě nového, jen sofistikovaně a s razancí pojmenovává to, co už tak nějak tušíme, ale zdráháme se to formulovat s podobnou otevřeností. Možná místy i trochu nadsazuje, ale ani to nemusí být na škodu. Nepíše odbornou studii, ale politický esej, jenž nás má vyburcovat k zamyšlení. A to se mu daří. Kniha *Hodina predátorů* rozhodně stojí za přečtení a člověk ji z hlavy jen tak nedostane. ■

Lišnyj čelověk v tekutých časech

Jiří Trávníček

Jáchym Topol si stačil vydobýt status autora, na jehož knížky se čeká, a tak jsem po té nejnovější letos v létě sáhl i já. Nemáme takových autorů mnoho. Devadesátá léta, a tedy román *Sestra*, z něj udělala hvězdu českého literárního nebe, kteroužto pověst autor svými dalšími díly víceméně potvrzoval nebo aspoň „provozně“ udržoval. Takže se z hvězdy postupně stala stálice, laureát Státní ceny za literaturu, ba snad už klasik. Nadto klasik, který netrpí nadprodukcí. To se cení. Čtenářům se umí připomenout s odstupem. Mezi jeho posledními dvěma knihami leží devět let.

V době, kdy velká část české prózy utíká pro látku do minulosti, se Topol rozhodl exploatovat žhavou současnost. Pro Český rozhlas prohlásil, že se „pokusil napsat román o duši současného člověka, o jeho nejistotách a zmítání“. Je rok 2022, máme tu stárnoucího boomera (povoláním redaktora časopisu) procházejícího několika krizemi – pracovní, s manželkou, ba i s milenkou, se synem, s přáteli. A také sám se sebou. Hra na těchto několika strunách se v románu neustále obměňuje. Vše podstatné se děje v redakcích a hospodách. Topolův hrdina Tomáš je pevně usazen v Praze, ale toto město se mu zajídá. Jako by ho už byl přesycen, takže mizí kamsi na venkov. Cítí, že jestli mu něco může přinést nějakou obrodu, nachází se to tady. Takže další z variací na téma „cesta z města“? A protože knize byla

dána do vínku – pro Topola ostatně typická – rozbíhavost, bylo jí nutno najít i nějakou kompoziční sponu. Je jí baroko (zejména jeho pražské stopy), druhotně smrt a duchovno.

Společensko-politická realita občas vykoukne jasněji, nabyvši ostřejších rysů. Zejména tam, kde je zmínka o nějakém politikovi, třeba o prezidentu Zemanovi, jenž se podle autora „chlastem, vulgaritou, černým humorem, bájivou lhavostí i enormní sečtělostí a řečnickou obratností“ podobá „i undergroundovým lumpenintelektuálům“. Dojde i na postavení literatury jakožto sféry, jíž začíná zvonit umíráček. Zmínky o časopise, v němž hlavní hrdina pracuje, viditelně odkazují na *Respekt*, hlavně pokud jde o jeho sídlo (Karlín). Najdeme zde hodně dialogů všeho druhu – ideově zásadních (například o stavu světa a smyslu života), situačně provozních i jen tak tlachavých. Knihou se vine téma ruské agrese na Ukrajině.

Ono baroko i prostorově-hodnotové bloudění nám nemůže nepřipomenout Komenského Poutníka, zajatce labyrintu světa, z něhož hledá cestu ven. A Topolův hrdina? Hledá? Snaží se. A místy ani to ne. Tak jako tak je aspoň účinným reflektorem různých typů a postojů. Najdeme zde sociálně zhavarované intelektuály, mladé dynamické technooptimisty, feministicky bojovnou redaktorku, dezinformátory, anarchistické blázny. A na obzoru žádný „lusthaus srdce“. Tomáš je někým, komu se zvrstvilo několik krizí, čímž nemůže nepřipomenout Bellowova Herzoga, antihrdinu, který je přemýšlivý i zmatený, hledající smíření s druhými i se sebou samým. Člověka, jemuž se rozpadlo manželství (už druhé) a cestu do světa mu zavřela neschopnost činu – o to víc pak píše dopisy. Je to takový – a jsme u další

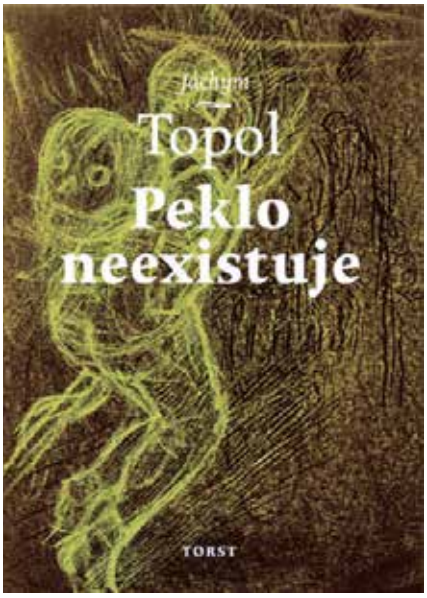

Jáchym Topol: *Peklo neexistuje*, Torst, Praha 2026, 336 s.

paralely – *lišnyj čelověk*, novodobý Oblomov. Zjišťuje, že svět, v němž je mu nutno žít, se pro něj už nehodí. Připadá si v něm zbytečný. Oblomov to řeší leností a povalováním na gauči, Topolův Tomáš ztrátou azimutu ve světě, která vede k jakési jeho mentální patlavosti. Jako by nevěděl, do jaké míry chce být jeho aktérem a do jaké pouze třtinou ve větru se klátící, tedy pasivním výsledkem akcí jiných. Je to i novodobá podoba „muže bez vlastností“, čímž se dostáváme k další paralele. Hrdinova inteligence (bystrost mysli) se dostává do protikladu k vůli k činu. Odmítá – stejně jako hrdina Musilův – identifikaci, přijetí role. Manžel, otec, syn, milenec, novinář – v žádné z nich mu není dobře a v žádné z nich jako by se mu nedařilo být sám sebou. Jako by ani nevěděl, co po něm tyto role chtějí. Touží být jakýmsi pudově melancholickým způsobem nezávislý, ale moc neví, co pro to má udělat. A snad ani nechce. Je trochu i apokalyptikem své doby, ale sám si v tom moc nevěří.

A tyto vlastnosti Topolova hrdiny (tušíme, že v mnohém autobiografického) se přenášejí i na samotnou podobu jeho prózy. Jako by tato kniha stále hledala svého autora… a stále toto hledání odkládala. Až dojde ke svému konci. Jako by se tento román autorovi jen tak přihodil. Ano, je to stále Topol – chytrý i pohotový, místy nám dokonce dá zažít i něco ze svých dřívějších poloh nelítostného rabiáta. Nad mnoha aktuálními politickými špílci se lze pobavit, ocenit autorovu přesnou břitkost, přičemž se zároveň nelze nezeptat, zda svým naturelem nepatří spíš někam do politického fejetonu či na sociální sítě. Topol píše, protože píše. A píše, protože psát umí. Dává počet ze svého vidění světa. Svému hrdinovi předepsal baumanovskou „tekutost“, protože ten svět je holt rovněž tekutý, nejasný, neuchopitelný. Chytrý, vnímavý hoch a začasté i formulačně pohotový, ten Topol – řekneme si. A už navíc zkušený… a žádný světloplachý intelektuál. Možná až příliš chytrý na to, aby napsal něco, s čím se sám dokáže identifikovat a čemu rovněž věří.

Co ten název, podle kterého prý „peklo neexistuje“? Máme za to, že románu by slušel jiný: „Peklo existuje i neexistuje“. Daleko víc by totiž vyhovoval naturelu hlavního hrdiny a světa, v němž je mu pobývati. Světa nejasných kontur a ztracených existencí, světa melancholických revolt a tlumených náznaků všepřítomné barokní *vanitas*. Vznikla prozaická kniha, která je s to být seismografem našeho času, ale nejsme si jisti, zda se Jáchymu Topolovi podařilo napsat i román. Petr A. Bílek ocenil, že Topolův román „má svůj styl, což jsme si už odvykli vnímat a oceňovat“. S tím nelze nesouhlasit. Topol skutečně psát umí a umí psát jako Topol. Otázkou však je, zda jeho románu nechybí spíše… Důvod? Větší autorská rozhodnost? Nosnější příběh? ■